

*Η ρουμανική προπαγάνδα στο χωριό Αβδέλλα Γρεβενών
από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο*

Οι προσπάθειες της Ρουμανίας να δημιουργήσει μια ρουμανική εθνική κίνηση ανάμεσα στους Βλάχους της Ελλάδας και των γύρω περιοχών εντάσσεται στο πλαίσιο των εθνικών ανταγωνισμών που κυριαρχούσαν στα Βαλκάνια κατά τη διάρκεια του β' μισού του 19ου αι. και είχαν ως αποτέλεσμα σφοδρές αντιπαραθέσεις, «η «ρίζα» των οποίων μπορεί να ανιχνευθεί στην έννοια της εθνικής ταυτότητας. Κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η έννοια της εθνικής ταυτότητας ήταν αρκετά ρευστή, καθώς ο βασικός διαχωρισμός των υπηκόων της γινόταν όχι με βάση την καταγωγή, τη γλώσσα ή την εθνότητα, αλλά τη θρησκεία. Μετά την κατάρρευση όμως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη διαμόρφωση των εθνικών κρατών στήθηκε ένας μηχανισμός, προκειμένου τα βαλκανικά κράτη, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα και η Ρουμανία, να προσεταιριστούν και να αφομοιώσουν τις διάφορες εθνοπολιτισμικές ομάδες, μεταξύ των οποίων και οι Βλάχοι που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή.

Δημιουργήθηκε έτσι ένα αρκετά περίπλοκο ζήτημα, το οποίο έπρεπε να διαχειριστούν η Ελλάδα και η Ρουμανία, που έμεινε γνωστό στη βιβλιογραφία ως «Κουτσοβλαχικό ζήτημα». Με τον παραπάνω όρο θα μπορούσαμε να εννοήσουμε συνοπτικά τις προσπάθειες της Ρουμανίας για τον προσεταιρισμό των Βλάχων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τους οποίους, εξαιτίας της ομοιότητας της λατινογενούς τους γλώσσας με τη ρουμανική, θεώρησαν ως χαμένα αδέρφια τους. Η προσπάθεια αυτή πήρε τη μορφή ηθικής υποστήριξης, υλικής βοήθειας και θρησκευτικού και εκπαιδευτικού προσηλυτισμού.

Εξετάζοντας την εξέλιξη του Ζητήματος,¹ θα μπορούσαμε να αναφερ-

---

1. Σχετικά με τη γένεση και την εξέλιξη του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος βλ. ενδεικτικά Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*, τ. 1: (μέσα 19ου αι. – 1900), [Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελε-

θούμε συνοπτικά στα παρακάτω πολύ σημαντικά γεγονότα:

1. Το 1848 ο λόγιος και επαναστάτης Nicolae Bălcescu επέστησε την προσοχή των ιθύνοντων της Ρουμανίας στον χρήσιμο ρόλο που θα μπορούσαν να παίξουν στο μέλλον για τα συμφέροντα της Ρουμανίας οι βλάχικοι πληθυσμοί της Βαλκανικής. Σε ένα γράμμα του προς τον επαναστάτη και μετέπειτα πρωθυπουργό της Ρουμανίας Ion Ghica, με χρονολογία 1 Οκτ. 1848, ο Bălcescu εκφράζει την επιθυμία του να εγκατασταθεί ανάμεσα στους Βλάχους της Πίνδου, προκειμένου να τους βοηθήσει στην πολιτισμική τους εξέλιξη, καθώς πίστευε ότι θα ερχόταν η μέρα που οι Βλάχοι που ζούσαν στη συγκεκριμένη περιοχή θα αποδεικνύονταν χρήσιμοι για τη Ρουμανία.

2. Τα επόμενα χρόνια διάφοροι εκπρόσωποι της ρουμανικής πνευματικής κίνησης, όπως ο Bolintineanu, ο Bratianu και ο Anastase Panu, με διάφορα υπομνήματα προς τον Alexanderu Ioan Cuza (πρώτο ηγεμόνα της Ρουμανίας το 1859), τον υπουργό Εξωτερικών της Υψηλής Πύλης Fuad Pasha και τον πρόεδρο της Γαλλίας Ναπολέοντα Γ' (1848-1852 και στη συνέχεια αυτοκράτορα) οργανώνουν σχέδια και υποβάλλουν προτάσεις σχετικά με τους Βλάχους της Νότιας Βαλκανικής.²

3. Πιο οργανωμένη μορφή παίρνει η όλη προσπάθεια το 1860 με την ίδρυση στο Βουκουρέστι της «Μακεδονορουμανικής Επιτροπής», που σκοπό είχε την ίδρυση ρουμανικών σχολείων και εκκλησιών για τους Βλάχους, ενώ το πρώτο ρουμανικό σχολείο ανοίγει το 1864 στο Τύρνοβο, χωριό κοντά στην πόλη Μοναστήρι (Μπίτολα) της ΠΓΔΜ.

4. Το 1896 γίνονται ενέργειες για να αναγνωριστεί ο Άνθιμος Γκέτσης, μητροπ. πρώην Μεσημβρίας, έξαρχος των Ρουμάνων της οθωμανικής επικράτειας.

5. Στις 22 Μαΐου 1905 ο σουλτάνος, έπειτα από πιέσεις της Ρουμανίας, η οποία είχε την υποστήριξη από τη Γερμανία, Ιταλία και Αυστροουγγαρία, με διάταγμά του αναγνωρίζει τους Βλάχους ως ξεχωριστή εθνότητα και τους

τών], Ιωάννινα 1995· Ευάγγ. Αβέρωφ, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, [ΦΙΛΟΣ Τρικάλων], Τρίκαλα 21987· Σπ. Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των Ελληνο-Ρουμανικών πολιτικών σχέσεων (1866-1913)», *Μακεδονικά* 33 (2001-2002) 23-47· Ν.-Ș. Tanașoca, «Apercus of the history of Balkan Romanity», στο Răzvan Theodore-scu – Leland Conley Barrows (επιμ.), *Politics and Culture in Southeastern Europe*, Unesco-Cepes Studies on Science and Culture, Βουκουρέστι, 2001, σ. 94-171.

2. Tanașoca, «Apercus of the history of Balkan Romanity», σ. 148-150.

επιτρέπει να τελούν τη θρησκευτική λειτουργία στη βλάχικη γλώσσα.

6. Το 1913 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου η ελληνική κυβέρνηση είναι διατεθειμένη να επιτρέψει τη λειτουργία σχολείων και εκκλησιών για τους Βλάχους στις περιοχές που θα προσαρτηθεί. Τα ρουμανικά σχολεία εξακολούθησαν να λειτουργούν μέχρι και τα χρόνια της Κατοχής.

7. Τα χρόνια της Κατοχής κάνει την εμφάνισή της η οργάνωση «Ρωμαϊκή Λεγεώνα», που συνεργάζεται με τις ιταλικές κατοχικές Αρχές. Η οργάνωση της λεγεώνας πρόδωσε, συκοφάντησε και ήταν υπεύθυνη για αρκετές λεηλασίες και βιαιοπραγίες εναντίον Ελλήνων, τόσο βλαχοφώνων όσο και ελληνοφώνων.

Οι πρωτεργάτες της ρουμανικής προπαγάνδας στην Αβδέλλα

Η ρουμανική προπαγάνδα παρουσιάζεται ιδιαίτερα ισχυρή στην Αβδέλλα. Η καταγωγή από το χωριό των δύο πρωτεργατών της ρουμανικής προπαγάνδας, δηλαδή του μοναχού Αβερκίου και του Αποστόλου Μαργαρίτη, συντέλεσε στην εδραίωσή της και στην εμφάνιση αρκετών σημαντικών στελεχών της ανάμεσα στους Αβδελλιώτες.³

Ο μοναχός Αβέρκιος γεννήθηκε το 1818 στην Αβδέλλα και ήταν γιος του τσέλιγκα Γιάννη Ιάτσιου Μπούντα. Το κοσμικό του όνομα ήταν Αθανάσιος, ενώ φαίνεται ότι έμεινε σε σχετικά μικρή ηλικία ορφανός από πατέρα.⁴ Έλαβε αξιόλογη μόρφωση και αργότερα έγινε μοναχός στο Άγιον Όρος, αρχικά στο κοινόβιο της μονής του Αγ. Παύλου⁵ και έπειτα στη μονή Ιβήρων, όπου, όπως φαίνεται, είχε αποκτήσει μια κάπως σημαντική θέση στη διοίκη-

3. Ανάμεσά τους μπορούμε να αναφέρουμε τον επί σειρά ετών δάσκαλο του ρουμανικού σχολείου Ιωάννη Σιώμου Τομέσκου (I. Siomou Tomescu), τον ποιητή Νούση Τούλιου (Nushi Tulliu), τους καθηγητές Τάκη Παπαχατζή (Tache Parahagi) και Περικλή Παπαχατζή (Pericle Parahagi), ανεψιό του Ιωάννη Καραγιάννη (I. Caragiani), τον καθηγητή Κωνσταντίνο Καϊρέτη (Constantin Cairetti).

4. Η μητέρα του Αβερκίου ονομαζόταν Αναστασία και είχε συγγενική σχέση με την οικογένεια Χατζη-Γιώτη. Οι γονείς του Αβερκίου δυσκολεύονταν να κάνουν παιδιά και έτσι, σύμφωνα και με τα έθιμα της εποχής, πήραν ως ψυχοκόρη ένα ορφανό κορίτσι, τη Γιωργάνα. Μετά την υιοθεσία γεννήθηκαν δύο κορίτσια, η Μαρίτσα και η Σάνα, και τελευταίος ο Αθανάσιος, δηλαδή ο μετέπειτα μοναχός Αβέρκιος· βλ. Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, Βουκουρέστι 1940, σ. 302-303.

5. Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, σ. 306.

ση. Κατά τη διάρκεια της ζωής στην Ιβήρων γνωρίστηκε με τον στρατηγό Christian Tell, έναν από τους πρωτεργάτες της επανάστασης του 1848 στη Ρουμανία. Το 1860 στάλθηκε από τη μονή Ιβήρων στη Ρουμανία, για να διευθετήσει τις διαφορές της μονής με τη ρουμανική κυβέρνηση γύρω από τις γαίες των μοναστηριακών κτημάτων. Στη Ρουμανία συνδέθηκε με σημαντικά πρόσωπα της ρουμανικής πνευματικής και πολιτικής σκηνής, οι οποίοι ήδη σχεδίαζαν τις κινήσεις τους σε σχέση με τους Βλάχους που κατοικούσαν στη Νότιο Βαλκανική. Ήλθε σε επαφή με τον Cesar Boliac, τον Dimitrie Bolintineanu, τον Constantin Aleksandru Rosetti, τον Dimitrie Cazacovici και άλλους.⁶ Συναντήθηκε ακόμα και με τον ίδιο τον Alex. Cuza και έτσι εξασφαλίστηκε μια πρώτη χρηματική βοήθεια. Συγκεκριμένα, το 1865 δόθηκαν 20.000 λεί για την ίδρυση οικοτροφείου στο Βουκουρέστι, στο οποίο θα εκπαιδεύονταν τα παιδιά των Βλάχων της οθωμανικής επικράτειας.⁷

Το 1865 συγκέντρωσε δέκα παιδιά από τα βλαχοχώρια της Πίνδου και τα συνόδευσε στο Βουκουρέστι, για να εκπαιδευθούν και να επιστρέψουν αργότερα ως δάσκαλοι των πρώτων ρουμανικών σχολείων (εικ. 1). Ανάμεσα στα πρώτα αυτά παιδιά είναι φυσικό να ήταν και αρκετά από το χωριό του, την Αβδέλλα. Αλλά και πριν από αυτή την πρώτη οργανωμένη αποστολή παιδιών ο Αβέρκιος πιθανόν είχε βοηθήσει κάποιους νέους να έρθουν στο Βουκουρέστι με σκοπό να σπουδάσουν. Στις 10 Ιουλίου 1865 με αίτηση⁸ προς τον υπουργό Παιδείας V. A. Urechia δύο νέοι, οι Ιωάννης Σιάμου και Γεώργιος Μαργαριτέσκου,⁹ αφού ενημέρωσαν ότι έχουν ήδη δύο χρόνια στη Ρουμανία, ζήτησαν ενίσχυση για να μπορέσουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Ο Αβέρκιος υπήρξε για χρόνια διευθυντής του οικοτροφείου στο Βουκουρέστι, αργότερα όμως κατηγορήθηκε για κατάχρηση χρημάτων και,

6. Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, σ. 309.

7. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα*, σ. 76.

8. *Documentele redeșteptării macedoromâne adunate și selectate de Victor Papacostea și Mihail Regleanu*, επιμ. Ν.-Ș. Tanașoca – St. Vâlcu – I. Deac, [Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române], Βουκουρέστι 2012, σ. 17.

9. Η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι ανάμεσα στα πρώτα παιδιά που στάλθηκαν από τον Αβέρκιο στο Βουκουρέστι συγκαταλεγόταν και ο Απόστολος Μαργαρίτης. Η πληροφορία βέβαια αυτή δεν μπορεί να ευσταθεί, καθώς ο Μαργαρίτης την εποχή αυτή ήταν αρκετά μεγάλος σε ηλικία, περίπου 33 ετών, και ήδη εκτελούσε χρέη ελληνοδιδασκάλου. Όπως ίσως μπορούμε να υποθέσουμε από την παραπάνω αίτηση του Αβερκίου (1865), το λάθος μπορεί να προήλθε εξαιτίας της συνωνυμίας του Αποστόλου Μαργαρίτη με τον Γεώργιο Μαργαριτέσκου.

τέλος, πέθανε στη μονή Γριζάνου, κοντά στο χωριό Ζάρκο Τρικάλων, το 1874 ή 1875.¹⁰

Την ίδια περίπου εποχή με τον Αβέρκιο δραστηριοποιείται σε σχέση με τη ρουμανική προπαγάνδα και άλλος ένας Αβδελλιώτης, ο Απόστολος Μαργαρίτης. Σχετικά με τον τόπο καταγωγής του υπήρχε για χρόνια μια σχετική παραπλάνηση καθώς αρκετοί θεωρούσαν ότι καταγόταν από την Κλεισούρα.¹¹ Η καταγωγή του όμως είναι από την Αβδέλλα, γεγονός που τεκμηριώνεται με βάση α) έγγραφα από την Κλεισούρα,¹² β) επιστολή του μητροπ. Γρεβενών Κυρίλλου με ημερομηνία 10 Μαΐου 1879, όπου αναφέρεται ο «έκ του βλαχοχωρίου Αβδέλλας τῆς ταπεινῆς μου παροικίας ἔλκων την καταγωγήν, νῦν δε ἐν Κλεισούρα διαμένων πασίγνωστος Ἀπόστολος Μαργαρίτης»,¹³ γ) διάφορες επιστολές του μητροπ. Γρεβενών Κλήμη, όπου σημειώνεται ως πατρίδα του η Αβδέλλα.¹⁴

Ο Απόστολος Μαργαρίτης ήταν γιος του Μαργαρίτη Κοντοστεργίου, με καταγωγή από την Αβδέλλα. Γεννήθηκε στη Βλάστη το 1832. Εργάστηκε

-
10. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα*, σ. 72-73· Tanaşoca, «Apercus of the history of Balkan Romanity», σ. 153.
  11. Την καταγωγή του από την Κλεισούρα υποστηρίζουν μεταξύ άλλων οι Αβέρωφ, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, σ. 33, και Αντ. Κολτσίδας, *Οι Κουτσόβλαχοι. Εθνολογική και λαογραφική μελέτη*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 101. Ως πιθανό τόπο καταγωγής και την Κλεισούρα και την Αβδέλλα αναφέρουν οι Γ. Έξαρχος, *Αδελφοί Μανάκια. Πρωτοπόροι του κινηματογράφου στα Βαλκάνια και το «βλάχικον ζήτημα»*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 1991, σ. 146-147, και Στ. Παπαγιάννης, *Βλάχοι και Βλαχόφωνοι Έλληνες*, εκδ. Σκόκλη, Αθήνα 2003, σ. 63. Την Αβδέλλα ως τόπο καταγωγής του αναφέρει ο Τηλ. Κατσουγιάννης, *Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Εκ του βίου και της ιστορίας των Κουτσοβλάχων επί Τουρκοκρατίας*, [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών], Θεσσαλονίκη 1966, σ. 33, και η Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα*, σ. 87, ενώ ο Γ. Παπαθανασίου, *Ιστορία των Βλάχων (εικονογραφημένη)*, εκδ. Μπαμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 21994, σ. 70, μεταφέρει το χωριό του Μαργαρίτη σε κάποιο απροσδιόριστο νησί του Αιγαίου πελάγους.
  12. Ν. Σιώκης, *Η ιστορία και τα κειμήλια των ιερών ναών Αγίου Νικολάου και Αγίου Δημητρίου Κλεισούρας Καστοριάς*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 18.
  13. *Ο κώδικας αλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενών Κυρίλλου (1874-1888). Τα πρακτικά της δημογεροντίας και του πνευματικού δικαστηρίου (1882-1887)*, επιμ. Σέργιος Σιγάλας μητροπ. Γρεβενών, Γρεβενά 2004, σ. 78.
  14. «Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς θείας Μεταμορφώσεως ἐτέλουν τὴν θείαν καὶ ἀναίμακτον μυσταγωγίαν ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς κώμης Ἀβδέλλας, ἧτις ἐστὶν ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς τοῦ διαβοήτου Ἀποστόλου Μαργαρίτη»· βλ. *Ο κώδικας αλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενών Κλήμεντος (1888-1896) μετά παραρτήματος διαθηκῶν (1893-1896) και πρακτικῶν του εκκλησιαστικού δικαστηρίου (1889-1896)*, επιμ. Σέργιος Σιγάλας μητροπ. Γρεβενών, [Ιερά Μητρόπολη Γρεβενών], Γρεβενά 2004, σ. 206.

ως αλληλοδιδάκτης στο ελληνικό σχολείο Κορησού Καστοριάς. Το 1855, μετά από πρόταση του μητροπ. Καστοριάς, προσλαμβάνεται στα ελληνικά σχολεία της Κλεισούρας. Τα πρώτα χρόνια της δραστηριότητάς του φαίνεται ότι είχε ελληνική εθνική συνείδηση. Μάλιστα, το 1858-1860, όταν ο Κλεισουριώτης Ιορδάνης Γκόγκα, δήμαρχος στην Κραϊόβα, πρότεινε στους σχολικούς εφόρους της Κλεισούρας να ενισχύει κατ' έτος τα εκπαιδευτήρια της πόλης με το ποσό των 250 ναπολεωνίων, ο Μαργαρίτης απέρριψε την πρόταση, λέγοντας χαρακτηριστικά «Δεν έχουμε εμείς ανάγκη της γλώσσας των αρκουδιάρηδων και των αδραχτάδων. Εμείς πρέπει να κρατηθούμε με τους Έλληνες και να μάθουμε λίγα γαλλικά και ιταλικά».¹⁵ Αργότερα όμως ήρθε σε σύγκρουση με το Πατριαρχείο και παύθηκε από τα ελληνικά σχολεία της Κλεισούρας το 1864.¹⁶ Η αιτία ήταν η εφαρμογή μιας δικής του μεθόδου διδασκαλίας, κατά την οποία μετέφραζε τα ελληνικά μαθήματα στη βλάχικη γλώσσα.¹⁷ Περίπου την ίδια εποχή ταξίδεψε στην Κραϊόβα ως εκπρόσωπος της υπέργερης Κλεισουριώτισσας Μαρίας Χατζη-Μάσσιου, για να διεκπεραιώσει κάποια κληρονομική της υπόθεση. Εκεί, μετά και την γνωριμία του με σημαντικά πρόσωπα της εποχής, όπως τον V. A. Urechia, προσηλυτίστηκε στη ρουμανική εθνική ιδεολογία.¹⁸ Στη συνέχεια και επί σειρά ετών υπήρξε ο κινητήριος μοχλός της ρουμανικής προπαγάνδας στην περιοχή της Νότιας Βαλκανικής, ενώ από το 1878 ως το 1898 διετέλεσε επιθεωρητής των ρουμανικών σχολείων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πέθανε το 1903 στο Μοναστήρι και τάφηκε με τιμές στο ρουμανικό κοιμητήριο της πόλης.

Κοντά σε αυτούς τους δύο θα πρέπει να αναφέρουμε και τον Ιωάννη Καραγιάννη, ο οποίος επίσης βοήθησε στην εδραίωση της προπαγάνδας στα

15. Σιώκης, *Η πνευματική κίνηση και ζωή στη Δυτική Μακεδονία: Κλεισούρα κατά τον 19ο αι. επί τη βάσει ανέκδοτων εκκλησιαστικών κωδίκων, εγγράφων και λοιπών πηγών*, Διδακτ. διατριβή, [Τμ. Ποιμ. και κοιν. Θεολογίας ΑΠΘ], Θεσσαλονίκη 2009, σ. 220.

16. Στις 4 Φεβρ. 1864 το Πατριαρχείο απέστειλε έγγραφο στους προσετούς της Κλεισούρας, με την εντολή να εκδιώξουν από το χωριό τους τον Μαργαρίτη και την οικογένειά του· βλ. Apostol Mărgărit, «Scolile române de peste Dunăre», *Convorbiri literare* 8/4 (1874) 240.

17. Σιώκης, *ό.π.*, σ. 220. Επίσης, ο Μαργαρίτης, με αναφορά του προς τον υπουργό Παιδείας της Ρουμανίας V. A. Urechia με ημερομηνία 24 Μαΐου 1866, αναφέρει ότι μετά από δέκα χρόνια περίπου διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία της Κλεισούρας ήρθε σε ρήξη με το Πατριαρχείο και σταμάτησε να διδάσκει με υπουργική απόφαση, εξαιτίας της προσπάθειάς του να εισαγάγει την «εθνική» γλώσσα στα σχολεία· βλ. *Documentele redeşteptării macedoromâne*, σ. 33.

18. Σιώκης, *ό.π.*, σ. 220.

πρώτα της βήματα. Ο Καραγιάννης γεννήθηκε το 1841 και υπήρξε από το 1865 και για σχεδόν πενήντα χρόνια καθηγητής της ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας στο πανεπιστήμιο του Ιασίου. Το 1866 υπήρξε, μαζί με τον επίσης Βλάχο από το Μέτσοβο Δημήτριο Κοζάκοβιτς (Dimitrie Cazacovici), από τα ιδρυτικά μέλη της Ρουμανικής Ακαδημίας, η οποία εκείνη την εποχή είχε τον τίτλο «Societatea Literară Română».¹⁹ Το καλοκαίρι του 1866 ο υπουργός Παιδείας V. A. Urechia υπέγραψε απόφαση, σύμφωνα με την οποία ο καθηγητής Ιωάννης Καραγιάννης θα κάνει κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού ένα ταξίδι στη Μακεδονία, προκειμένου να συνοδέψει είκοσι παιδιά, για να σπουδάσουν σε σχολεία στη Ρουμανία. Από ό,τι φαίνεται, είχαν ήδη γίνει κάποιες προεργασίες για την ανεύρεση και την προσέγγιση των παιδιών, καθώς στο έγγραφο αναγράφεται το μέρος καταγωγής και ο ακριβής αριθμός των παιδιών. Συγκεκριμένα, τα παιδιά προέρχονταν: από δύο από Θεσσαλονίκη, Βλαχολίβαδο, Μέτσοβο, Σέρρες, και από ένα από Μοναστήρι, Κρούσεβο, Μοσχόπολη, Αχρίδα, Νυμφαίο, Γράμμουστα, Κλεισούρα, ένα από την Βλάστη, Σαμαρίνα, Δίστρατο, Ασπροπόταμο, Λάιστα και Φράσαρη.²⁰ Μέχρι στιγμής όμως δεν έχει ανευρεθεί έγγραφο που να επιβεβαιώνει την άφιξη των παιδιών στο Βουκουρέστι, ενώ ο αριθμός των μαθητών του οικοτροφείου στο Βουκουρέστι αυξήθηκε μόνο κατά εννέα άτομα μετά το υποτιθέμενο ταξίδι του Καραγιάννη, δηλαδή υπήρχαν 18 τον Ιούνιο του 1866 –πριν από το ταξίδι του Καραγιάννη– αλλά μόλις 27 τον Οκτώβριο του 1867 μετά το ταξίδι, ενώ οι έξι από τους 27 είχαν μεταβεί στη Ρουμανία τον Αύγουστο του 1867 μαζί με τον Αβέρκιο.²¹ Τα παραπάνω στοιχεία επιτρέπουν την υπόθεση ότι το ταξίδι προγραμματίστηκε μεν, αλλά μάλλον δεν έγινε ποτέ. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε το ζήτημα της ρουμανικής προπαγάνδας χρονολογικά.

Περίοδος πρώτη 1866-1881: Από την αρχή της προπαγάνδας στην Αβδέλλα, έως την προσάρτηση της Θεσσαλίας

Το ρουμανικό σχολείο της Αβδέλλας είναι το δεύτερο χρονολογικά από όλα

---

19. *Documentele redeșteptării macedoromâne*, σ. 29-30.

20. Στο ίδιο, σ. 30.

21. Στο ίδιο, σ. 62.

τα ρουμανικά σχολεία που ιδρύθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην ίδρυσή του πρωτοστάτησε ο Απόστολος Μαργαρίτης, ο οποίος με αναφορά του²² (με ημερομηνία 18 Ιουλίου 1867) προς τον υπουργό Πολιτισμού της Ρουμανίας Dimitrie Brătianu, σημειώνει ότι ίδρυσε το σχολείο τον Οκτώβριο του 1866. Προφανώς, το σχολείο θα πρέπει να λειτούργησε για λίγες μέρες τον Οκτώβριο, καθώς οι κάτοικοι την εποχή αυτή εγκαταλείπουν το χωριό και κατεβαίνουν στα χειμαδιά τους, στον κάμπο κυρίως της Θεσσαλίας. Σύμφωνα με τον Μαργαρίτη όμως, τα πρώτα δείγματα ήταν αρκετά ενθαρρυντικά, αφού το σχολείο αριθμούσε τριάντα μαθητές, ενώ υπήρχαν και μερικοί ιερείς, οι οποίοι εκπαιδεύονταν να τελούν τη λειτουργία στη ρουμανική γλώσσα.

Ο Μαργαρίτης δίδαξε μόλις για ένα χρόνο στο σχολείο της Αβδέλλας. Τον Σεπτέμβριο του 1867 άρχισε να διδάσκει, μετά από προτροπή του μητροπ. Γρεβενών Γενναδίου, τη ρουμανική και ελληνική γλώσσα στο ελληνικό σχολείο των Γρεβενών, ενώ τη θέση του στο σχολείο της Αβδέλλας πήρε ο Ιωάννης Σιώμου-Τομέσκου.²³ Αυτός είχε συγγενική σχέση με τον Αβέρκιο, ως γιος της αδερφής του,²⁴ ενώ υπήρξε ένας από τους μακροβιότερους δασκάλους της Αβδέλλας. Κατά το σχολικό έτος 1868-69 το σχολείο της Αβδέλλας είχε ήδη 70 μαθητές. Από αυτούς, 14 φοιτούσαν στην Α΄ τάξη, 13 στη Β΄, 11 στη Γ΄, 7 στη Δ΄, ενώ υπήρχαν και 25 μαθητές που δεν φοιτούσαν σε καμία τάξη και χαρακτηρίζονται ως αρχάριοι. Στην Α΄ τάξη οι μαθητές διδάσκονταν το αλφάβητο, κάποιες φράσεις σύμφωνα με τη νέα ορθογραφία, επίσης καλλιγραφία και τους αριθμούς μέχρι το 1000. Στη Β΄ τάξη διδάσκονταν ιστορίες από το αναγνωστικό, πρακτική αριθμητική, σχηματισμό προτάσεων και καλλιγραφία, ενώ στη Γ΄ και Δ΄ τάξη ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης, αριθμητική και γεωγραφία. Από ότι φαίνεται, οι μαθητές διδάσκονταν γραφή και ανάγνωση και στην ελληνική γλώσσα.²⁵ Το 1870 ο Ι. Σιώμου, με επιστολή του προς το ρουμανικό Υπουργείο Παιδείας, αναφέρεται στην πρόοδο του σχολείου κατά τα τρία πρώτα χρόνια. Τονίζει μάλιστα πως

22. *Documentele redeșteptării macedoromâne*, σ. 42.

23. Στο ίδιο, σ. 50-52.

24. Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, σ. 319.

25. Αναφορές του δασκαλου Ι. Σιώμου Τομέσκου με ημερομηνίες 2 και 17 Σεπτ. 1869, στις οποίες υπάρχει και αναλυτικός πίνακας με τα ονόματα των μαθητών, την ηλικία τους, τα βιβλία και την ύλη των μαθημάτων, βλ. στο *Documentele redeșteptării macedoromâne*, σ. 114-119.

το σχολείο έχει αποκτήσει τόσο καλό όνομα, ώστε μέχρι και οι Έλληνες του χωριού –προφανώς εννοεί τους ελληνίζοντες κάτοικους– στέλνουν τα παιδιά τους σε αυτό.²⁶

Η ρουμανική προπαγάνδα βρήκε από την αρχή, λοιπόν, αρκετά μεγάλη απήχηση στην Αβδέλλα. Σε αυτό έπαιξαν σημαντικό ρόλο τόσο τα οικογενειακά δίκτυα, όσο και η επιρροή του Αβερκίου, ο οποίος ως μοναχός θα μπορούσε ευκολότερα να αγγίζει το θρησκευτικό συναίσθημα των ανθρώπων και να τους επηρεάζει. Στην περιοχή της Αβδέλλας όμως, εκτός από τον Αβέρκιο, υπήρξαν και άλλοι μοναχοί οι οποίοι ανέπτυξαν σχέσεις με τη Ρουμανία. Ο ηγούμενος και οι μοναχοί της μονής Αγ. Τριάδος²⁷ της Αβδέλλας με επιστολή τους τον Αύγουστο του 1868²⁸ προς το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ρουμανίας εξηγούν την άσχημη οικονομική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η μονή και ζητούν οικονομική βοήθεια για την επισκευή του παρεκκλησίου της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Μάλιστα, τονίζουν ότι η μονή βρίσκεται μεταξύ «δύο Ρωμανικῶν δήμων Ἀβέλλας καὶ Περιβόλι ἐπαρχίας Γρεβενῶν» και ότι «ἐκ τοῦ χώρου ταύτης τῆς μονῆς ἐψάλλησαν πολλάκις δοξολογίαί εἰς ῥωμανικὴν γλῶσσαν παρὰ τε τῶν διδασκάλων καὶ τῶν παίδων οἵτινες ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ σπουδάσωσι εἰς τὴν Ῥωμανίαν». Μέχρι σήμερα υπάρχει στη μονή μία εικόνα, κατάλοιπο προφανώς της εποχής της ρουμανικής προπαγάνδας. Η εικόνα παρουσιάζει την Παναγία, η οποία έχει στην αγκαλιά της τον Χριστό και παισιώνεται από τον απόστολο Πέτρο και τον αγ. Ιωάννη τον Πρόδρομο. Οι επιγραφές είναι

26. Adina Berciu-Drăghicescu – Maria Petre, *Școli și biserici românești din peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, τ. 1, [Editura Universității din București], Βουκουρέστι 2004, σ. 111.

27. Οι υπάρχουσες πληροφορίες για τη μονή είναι λιγοστές. Η μονή είναι παλιά, αλλά κήκε από τους Γερμανούς το 1943. Στη θέση της κτίστηκε μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, με μεγάλη αψίδα Ιερού, προστώο στη μεσημβρινή πλευρά και γειτονικό πύργο κωδωνοστασίου. Στην αψίδα του Ιερού υπάρχει σε κόγχη λίθινος σταυρός και σε όψη κτιτορική επιγραφή. Η επιγραφή είναι δυσανάγνωστη, αλλά από κάποιους ερευνητές θεωρείται ότι αναγράφεται το 1729 ως έτος κτίσης της μονής· βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Γρεβενά. Αρχαιότητες, κάστρα, οικισμοί, μοναστήρια και εκκλησίες του νομού Γρεβενών*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 365-366· Θ. Σαράντης, *Το χωριό Περιβόλι Γρεβενών. Συμβολή στην ιστορία του αρματολικίου της Πίνδου*, Αθήνα 1977, σ. 167-168.

28. Την επιστολή υπογράφουν ο ηγούμενος της μονής Βενέδικτος, οι παπα-Καλίνικος και παπα-Διονύσιος, ο ιεροδιάκονος Γρηγόριος και ο μοναχός Ησαΐας· βλ. *Documentele re-deșteptării macedoromâne*, σ. 86-89.

γραμμένες στη ρουμάνικη γλώσσα και, συγκεκριμένα, η Παναγία αναγράφεται ως *Maria Domnului*, ο απ. Πέτρος ως *Apostol Petru* και ο άγ. Ιωάννης ο Πρόδρομος ως *Ion Premergatorul* (εικ. 2 και 3).

Η επιτυχία της ρουμανικής προπαγάνδας στα πρώτα της βήματα οφείλεται εν μέρει και στη στάση του μητροπ. Γρεβενών Γεννάδιου, ο οποίος κατηγορήθηκε ανοιχτά από τις ελληνικές Αρχές ότι υποστήριξε τη ρουμανική προπαγάνδα.²⁹ Ο μητροπολίτης δέχτηκε ως δώρα από τον Αβέρκιο έναν χρυσό σταυρό και 500 φλωριά, και έτσι φάνηκε να αδιαφορεί για τις κινήσεις του Αβερκίου.³⁰ Εκτός από τον σταυρό, ο μητροπολίτης είχε δεχθεί ως δώρο άμφια και μία ποιμαντορική ράβδος, όπως προκύπτει από αναλυτική αναφορά του Αβερκίου, στην οποία καταγράφονται τα έξοδα για την μετακίνηση δέκα παιδιών στη Ρουμανία τον Σεπτ. του 1867³¹. Ο ίδιος ο μητροπολίτης με επιστολή του προς τη Ρουμανία σημειώνει τη χαρά του και την εκτίμηση του για το έργο που επιτελεί ο μοναχός Αβέρκιος, και ζητεί τη βοήθεια της Ρουμανίας για την ανέγερση ενός ναού του Αγ. Αχιλλίου καθώς και ενός σχολείου, στο οποίο τα παιδιά των Βλάχων θα διδάσκονται την «εθνική» τους γλώσσα.³² Σε αντίθεση με τον προκάτοχό του, ο μετέπειτα μητροπ. Κύριλλος έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την αντιμετώπιση της ρουμα-

29. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα*, σ. 81.

30. Έκθεση με ημερομηνία 19 Νοεμ. 1872 του μητροπ. Σερβίων και Κοζάνης Ευγενίου προς τον πατριάρχη. Η έκθεση αναφέρεται γενικά στη ρουμανική προπαγάνδα: βλ. *Ο κώδικας αλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενών Κυρίλλου (1874-1888)*, σ. 14-16.

31. *Documentele redeşteptării macedoromâne*, σ. 59-61.

32. Στην επιστολή γράφει χαρακτηριστικά: «Κύριε Υπουργέ, Λαμβάνω την τιμήν, ὅπως ἐμφανισθῶ εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα διὰ τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς μου, δι ἧς προτίθεμαι νὰ ἐκφανῶ τὴν χαρὰν, ἣν αἰσθάνομαι, βλέπων ὅτι ὁ πανοσιώτατος ἀρχιμανδρίτης κύρ Αβέρκιος μεριμνᾷ καὶ κηδεταί ἀνεנדότως περὶ τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐπὶ τὰ κρεῖττω προαγωγῆς τῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ποιμαντορίαν μου διατελούντων Βλάχων ...» και παρακάτω: «Μελετήσας τοίνυν τὴν διάθεσιν τοῦ ἀρχιμανδρίτου ἐξήγαγον ὅτι ἔαν ἐνισχυθῇ εἰς τὸ ἔργον ὑπὸ τῆς ἠθικῆς συνδρομῆς μου θὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα καλῆτερον καὶ πρακτικώτερον. Τοῦτο ἐθεώρησα προσέτι καθήκον μου ἀπαραίτητον, καθόσον μάλιστα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ μου τὸ κυριώτερον καὶ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον εἶναι οἱ Βλάχοι, οἵτινες δὲν δύνανται βεβαίως νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἄλλως, εἰ μὴ ἐκπαιδευόμενοι εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν ... Διὸ διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τοιοῦτου φρονήματος ἔρχομαι νὰ σᾶς παρακαλέσω ἐν ὀνόματι τῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν μου δικαιοδοσίαν διατελούντων Βλάχων καὶ λοιπὸν ὅπως εὐαρεστήθητε νὰ μᾶς συνδρόμητε πρὸς ἀνέγερσιν μιᾶς ἐκκλησίας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Αχιλλίου ἐν τῇ πόλει Γρεβενῶν καὶ ἐνὸς κεντρικοῦ σχολείου ἀνίδρυσιν, ἐν ᾧ ἡ τῶν Βλάχων νεολαία θέλει διδάσκεισθαι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν». Ολόκληρη η επιστολή στο *Documentele redeşteptării macedoromâne*, σ. 46-50.

νικής προπαγάνδας, όπως αποδεικνύεται και από την αλληλογραφία του εκείνη την περίοδο.

Πάντως, η ρουμανική προπαγάνδα, μέσω κυρίως της ίδρυσης σχολείων και της διείσδυσής της σε μερικούς εκκλησιαστικούς κύκλους, είχε μια δυναμική παρουσία στην περιοχή. Το 1879, μάλιστα, ο «Σύλλογος προς διάδοσιν ελληνικών Γραμμάτων» διαπιστώνει την έκταση της ρουμανικής προπαγάνδας και προτείνει την αναδιοργάνωση των ελληνικών σχολείων μεταξύ Μετσόβου και Σαμαρίνας, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνει και το σχολείο της Αβδέλλας.³³

Περίοδος δεύτερη 1881-1904: Η εδραίωση της προπαγάνδας στην Αβδέλλα

Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα άλλαξε τα δεδομένα στο Κουτσοβλαχικό Ζήτημα, καθώς μεγάλος αριθμός Βλάχων περνούσε τον μισό χρόνο στην Ελλάδα και τον άλλο μισό στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι ρουμανίζοντες προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν το γεγονός αυτό, και να πείσουν τους Βλάχους ότι η ένωση με την Ελλάδα δεν ήταν συμφέρουσα για αυτούς, ενώ άφηναν να διαρρεύσει ότι η πλειοψηφία των Βλάχων θα αντιδρούσε δυναμικά στην ένωση με την Ελλάδα. Οι προσδοκίες τους όμως διαψεύστηκαν.³⁴

Παρά την παραπάνω αποτυχία, η δύναμη της προπαγάνδας, γενικά αλλά και ειδικά, στο χωριό ενισχύεται σημαντικά κατά την περίοδο αυτή. Το 1887, με βάση στοιχεία του ελληνικού προξενείου της Ελασσόνας, από τους 1.500 κατοίκους του χωριού οι 900 ήταν *έλληνοφρονοῦντες* και οι 600 *ρουμανοφρονοῦντες*. Υπήρχαν δύο ελληνικά σχολεία με 143 μαθητές, στα οποία δίδασκαν δύο δάσκαλοι, ο Γεώργιος Πιάχας και ο ιερέας Ιωάννης Παπαϊωακείμ. Στο ρουμανικό σχολείο φοιτούσαν 45 μαθητές, ενώ δίδασκαν πέντε δάσκαλοι, ο Γεώργιος Δαούτης, ο Νικόλαος Γιαννούλη Τάσιου, ο Ι. Δ. Μπαράκος, ο Ηλίας Ι. Παπαχατζή και ο Νικόλαος Τόλιας.³⁵ Ο μητροπ. Γρεβενών φαίνεται πως δεν αναγνώριζε την αξία του Γ. Πιάχα και θεωρούσε το επίδομα που λάμβανε υπέρογκο. Με επιστολή του, λοιπόν, προς τον «Σύλ-

33. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα*, σ. 103.

34. Στο ίδιο, σ. 126.

35. Στο ίδιο, σ. 177.

λογο προς διάδοσιν των ελληνικών Γραμμάτων» πρότεινε να μειωθεί το ποσό του επιδόματος και με το πλεόνασμα να «διατηρηθῆ καλὸς Δημοδιδάσκαλος στὴν Ἀβδέλλα», ἐνῶ οἱ δέκα λίρες να δοθοῦν στον ἱερέα του χωριού, ο οποίος και διδάσκει τα περισσότερα παιδιά.³⁶ Ο μητροπολίτης μάλλον δεν ἔπεσε ἔξω στην κρίση του για τον Γ. Πιάχα, καθὼς λίγα χρόνια αργότερα (1892) αὐτὸς προσχώρησε στην παράταξη των ρουμανιζόντων.³⁷

Τὴν εποχὴ αὐτὴ ξεκινοῦν και τα πρώτα ἐπεισόδια ἀνάμεσα στους οπαδούς των δύο παρατάξεων, τα οποία λαμβάνουν χώρα κυρίως στην ἐκκλησία και στο σχολεῖο. Τον Αὐγούστο του 1887 ξέσπασε ἔνταση στην ἐκκλησία της Σαμαρίνας, καθὼς ο δάσκαλος Ἰωάννης Χονδροσώμος προσπάθησε να ἀναγνώσει τον «Ἀπόστολο» στη ρουμανικὴ γλῶσσα. Σύμφωνα με τον μητροπ. Κυρίλλο, το σχέδιο ἦταν οργανωμένο. Μάλιστα, παρόμοια ἐνέργεια ἐπιχειρήθηκε και στην Ἀβδέλλα ἀπὸ υποτρόφους του ρουμανικοῦ γυμνασίου Μοναστηρίου.³⁸ Το 1889 ἐπανελάβαν τὴν ἴδια ἐνέργεια κατὰ τὴν ἐπίσκεψη του μητροπ. Κλήμη στις 6 Αὐγούστου στον ναὸ της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.³⁹ Ἐπρεπε να περάσουν δέκα χρόνια, για να ἐπισκεφτεῖ ξανά μητροπολίτης Γρεβενῶν τὴν Ἀβδέλλα: Το 1899 τὴν ἐπισκέφτηκε ο μητροπ. Δωρόθεος, ἀλλὰ υπῆρξαν και πάλι ἀποδοκιμασίες ἀπὸ τὴν πλευρὰ των ρουμανιζόντων.⁴⁰

Σε ὅλη αὐτὴ τὴ δεκαετία ἡ δύναμη των ρουμανιζόντων αὐξήθηκε σημαντικά, ὥστε οἱ δάσκαλοι των ελληνικῶν σχολείων να ἀντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα κατὰ τὴν ἐκτέλεση των καθηκόντων τους. Το ἐλληνικὸ σχολεῖο δεν λειτούργησε πολλὰ χρόνια μέσα σε αὐτὴ τὴ δεκαετία.⁴¹ Το 1900 διορίστηκε δάσκαλος στο ἐλληνικὸ σχολεῖο ο Ἰωάννης (Νάκος) Πολιαιραῖος,

36. *Ο κώδικας ἀλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενῶν Κυρίλλου (1874-1888)*, Γρεβενά 2004, σ. 324.

37. Νικολαΐδου, *Η ρουμανικὴ προπαγάνδα*, σ. 270.

38. *Ο κώδικας ἀλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενῶν Κυρίλλου (1874-1888)*, σ. 353-357.

39. Ο μητροπολίτης περιγράφει με λεπτομέρειες το γεγονός σε ἐπιστολὴ του προς τον πατριάρχη· βλ. *Ο κώδικας ἀλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενῶν Κλήμεντος (1888-1896)*, σ. 206-207.

40. Νικολαΐδου, *Η ρουμανικὴ προπαγάνδα*, σ. 396.

41. Πολλοὶ δάσκαλοι ἀναγκάζονταν εἴτε να φύγουν ἀπὸ το χωριὸ εἴτε να μὴν ἐμφανιστοῦν καθόλου, λόγω τῆς κατάστασης που ἐπικρατοῦσε· βλ. Απ. Ι. Παπαδημητρίου, *Σελίδες ἱστορίας των Γρεβενῶν*, τ. 2, Γρεβενά 2014, σ. 252-254, ὅπου παρουσιάζεται ἡ πορεία των σχολείων τῆς Ἀβδέλλας ἀπὸ το 1867 ἕως το 1913.

ο οποίος θα αναδεικνυόταν τα επόμενα χρόνια σε ένθερμο κήρυκα της ελληνικής ιδέας.⁴²

Περίοδος Τρίτη 1904-1912: Η περίοδος των ταραχών στην Αβδέλλα

Στις αρχές του 20ού αι. η ρουμανική προπαγάνδα φαίνεται ότι βρισκόταν πλέον σε έξαρση. Εξαιτίας μάλιστα του κινδύνου ιερείς να προσχωρήσουν σε αυτή, το Πνευματικό Δικαστήριο Γρεβενών αποφασίζει τη 2α Ιουλίου 1904 ότι, κατά την χειροτονία νέων ιερέων, αυτοί πρέπει να προβαίνουν και σε έγγραφη ομολογία πίστεως προς τη μητρόπολη Γρεβενών και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Συγκεκριμένα, υπέγραφαν ότι: «Ἐὰν ... παραπλανηθῶ ὑπὸ τῆς Ρουμουνικῆς Προπαγάνδας, τότε μὲ ὅλην μου τὴν καρδίαν καὶ ἐξ ὅλης μου ψυχῆς λέγω καὶ κηρύττω σήμερον νὰ εἶμαι κατηραμένος καὶ ἡ Χάρις τῆς Ἱερωσύνης νὰ φύγη ἀπ' ἐμοῦ, ἡ κατάρα τῶν 318 Θεοφόρων Πατέρων νὰ εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς μου, θεοκατάρατος καὶ ἄλειωτος εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, καὶ ἡ φαμελία μου καὶ τὰ παιδιά μου ποτὲ προκοπὴν νὰ μὴν ἴδωσιν».⁴³

Τα χρόνια αυτά τα εθνικιστικά πάθη κορυφώνονται και η κατάσταση στο χωριό γίνεται πιο επικίνδυνη. Η ελληνική πλευρά εξοπλίζει ανταρτικά σώματα, τα οποία στρέφονται κατά των ρουμανιζόντων, οι οποίοι απαντούν με τον ίδιο τρόπο. Την περίοδο αυτή σημαδεύουν τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1905. Στα τέλη Ιουνίου τραυματίζεται επικίνδυνα από δάσκαλο του ρουμανικού σχολείου ο ελληνοδιδάσκαλος Ζήσης Βέρρος.⁴⁴ Στις 22 Ιουλίου του ίδιου χρόνου τα ανταρτικά ελληνικά σώματα του καπετάν Βέργα και του Λούκα Κόκκινου δολοφονούν στην Αβδέλλα τους Τόλη Παπά, τον γιο του Στέργιο Παπά και τον Κώστα Πολιαραίο, γιο του ιερέα Περικλή και γαμπρό

42. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα*, σ. 397.

43. *Πρακτικά του πνευματικού δικαστηρίου, της επαρχιακής δημογεροντίας, της εφοροεπιτροπής της ορθοδόξου κοινότητας Γρεβενών και διαθήκες ιδιωτών (1898-1914) επί μητροπολιτών Γρεβενών Δωροθέου (1896-1901), Αγαθαγγέλου (1901-1910), Αιμιλιανού (1910-1911), Αιμιλιανού Β' (1911-20, 1922-24) και η αλληλογραφία αυτού (1917-1920)*, επιμ. Σέργιος Σιγάλας, μητροπ. Γρεβενών, [Ιερά Μητρόπολη Γρεβενών], Γρεβενά 2008, σ. 406.

44. Εφημ., *Εμπρός*, φ. 1.7.1905, σ. 3. Ο Ζήσης Βέρρος με καταγωγή από την Αβδέλλα, εκτός από δάσκαλος στο χωριό, πήρε μέρος και στον ένοπλο Μακεδονικό Αγώνα.

του Τόλη⁴⁵ (εικ. 4). Ο κύκλος της βίας κλείνει τον Οκτώβριο με την πυρπόληση πολλών οικιών ρουμανιζόντων στην Αβδέλλα. Οι εφημερίδες της εποχής κάνουν λόγο για ογδόντα σπίτια που κάηκαν από την ομάδα του καπετάν Αρκούδα από τη Σαμαρίνα.⁴⁶ Τον Απρίλιο της επόμενης χρονιάς οικογένειες ρουμανιζόντων από το Περιβόλι και την Αβδέλλα που ανέβαιναν για τα χωριά τους δέχονται επίθεση από τα αντάρτικα σώματα του καπετάν Διαμάντη Κόκκινου, του Βερβέρα και του Τσιουκαντάνα από το Περιβόλι. Σημειωτέον, τις οικογένειες των ρουμανιζόντων συνόδευε οθωμανικό στρατιωτικό απόσπασμα. Η μάχη που ξέσπασε στη θέση «Καραστέργιος», στην οροσειρά του Όρλιαγκα, ήταν σκληρή και πολύωρη. Δεκατρείς Τούρκοι στρατιώτες σκοτώνονται και αρκετοί άλλοι τραυματίζονται. Από τους Έλληνες σκοτώνεται ο Περιστέρης από το Μαυρονόρος και άλλος ένας αγνώστων στοιχείων. Όσον αφορά τους ρουμανίζοντες, οι ελληνικές πηγές κάνουν λόγο για έναν ή και τέσσερεις νεκρούς, αλλά το πιο πιθανόν είναι οι νεκροί να είναι τουλάχιστον τρεις.⁴⁷

Η περίοδος αυτή υπήρξε οπωσδήποτε από τις πιο ταραγμένες στη νεότερη ιστορία όχι μόνο του χωριού αλλά και της περιοχής Γρεβενών γενικότερα. Απόδειξη αποτελούν οι πιέσεις που ασκήθηκαν στους πληθυσμούς των χωριών, οι βιαιοπραγίες αλλά και οι φόννοι που διαπράχθηκαν εκατέρωθεν. Θύμα του αυξανόμενου μίσους και της ανώμαλης πολιτικής κατάστασης της εποχής υπήρξε και ο μητροπ. Γρεβενών Αιμιλιανός, ο οποίος δολοφονήθηκε μαζί με τον διάκονο Δημήτριο Αναγνώστου και τον αγωγιάτη του Αθανάσιο

45. Εφημ. *Εμπρός*, φ. 31.7.1905, και Ι. Γ. Παπαδημητρίου, *Ο Εθνομάρτυς Μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός (1877-1911)*, επιμ. Απ. Παπαδημητρίου, εκδ. Σταμούλη, Αθήνα 2011, σ. 158-159. Η εφημ. *Εμπρός*, βέβαια, διευθυντής της οποίας ήταν ο εκ των ιδρυτών του Μακεδονικού Κομιτάτου Δ. Καλαποθάκης, αποδίδει τις κατηγορίες κατά των ελληνικών σωμάτων σε ρουμανικές συκοφαντίες, ενώ θεωρεί αιτία των δολοφονιών προσωπικές αντεκδικήσεις.

46. Εφημ. *Σκριπ*, φ. 5.11.1905, σ. 3 και εφημ. *Εμπρός*, φ. 30.10.1905, σ. 4.

47. Ο ρουμανίζων ιερέας του Περιβολίου Δημήτριος Τέγου Κωνσταντινέσκου αναφέρει ότι στη συμπλοκή σκοτώθηκαν δύο ανίγνια του και ο Πίτος Σδρούλιας από το Περιβόλι. Βλ. Γ. Σαββανάκης, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο χωριό Περιβόλι (Από τα μέσα του 19ου αι. έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο)*, μεταπτ. διπλωμ. εργασία, [Πανεπ. Θεσσαλίας], Σεπτ. 2011, σ. 51· βλ. επίσης εφημ. *Εμπρός*, φ. 20.5.1906, σ. 4, και φ. 21.5.1906, σ. 1. Η εφημερίδα βέβαια προφανώς προσπαθεί να αποσυνδέσει την επίσημη Ελλάδα από το γεγονός, θεωρώντας τη συμπλοκή αποτέλεσμα αντεκδίκησης ανάμεσα σε αντίπαλες συμμορίες.

Φασούλα την 1η Οκτ. του 1911 με τη συνεργασία συμμορίας ρουμανιζόντων και Νεοτούρκων.⁴⁸

Περίοδος τέταρτη 1912-1940: Περίοδος εξασθένησης της προπαγάνδας

Μετά την προσάρτηση της Δυτ. Μακεδονίας στην Ελλάδα η ρουμανίζουσα πλευρά αποδυναμώθηκε αισθητά και η πλάστιγγα έγειρε υπέρ των ελληνιζόντων. Η ελληνική πλευρά ενέτεινε τις πιέσεις, ενώ, λίγο καιρό μετά την απελευθέρωση, στην περιοχή των Γρεβενών δολοφονήθηκαν ορισμένοι ρουμανίζοντες.⁴⁹ Ο δήμαρχος των Γρεβενών προσπάθησε να διαμεύσει τις φήμες σχετικά με τις καταπίεσεις που δέχονταν οι οπαδοί της ρουμανικής προπαγάνδας,⁵⁰ αλλά αρκετοί αναγκάστηκαν να φύγουν και να βρουν αρχικά καταφύγιο στο ρουμανικό προξενείο των Ιωαννίνων και έπειτα να μεταναστεύσουν στη Ρουμανία.

Κατά τη διάρκεια του Εθνικού Διχασμού η περιοχή της Δυτ. Μακεδονίας κατελήφθη από τα συμμαχικά στρατεύματα (γαλλικά και ιταλικά). Οι ρουμανίζοντες προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τη νέα κατάσταση που δημιουργείται, και έσπευσαν να συνεργαστούν με τις νέες Αρχές. Το καλοκαίρι του 1917 η Ιταλία κατέλαβε εδάφη στην περιοχή της Αλβανίας, ενώ τον Ιούνιο επέκτεινε τη στρατιωτική της κατοχή και σε χωριά της Ηπείρου (μέχρι το Μέτσοβο), όπου ήρθε σε επαφές με βλάχικους πληθυσμούς. Τότε ορισμένοι από τους πρωτεργάτες της ρουμανικής προπαγάνδας σχεδίασαν ένα τολμηρό σχέδιο, βασιζόμενο περισσότερο στον συναισθηματισμό και τον ενθουσιασμό τους παρά σε μια ρεαλιστική ανάλυση της κατάστασης. Ενήργησαν με σκοπό την αυτονόμηση των περιοχών στις οποίες κατοικούσαν Βλάχοι, σε

---

48. Για τον Αιμιλιανό βλ. Παπαδημητρίου, *Ο Εθνομάρτυς Μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός*, ό.π.

49. Στο Περιβόλι, χωριό γειτονικό προς την Αβδέλλα, δολοφονήθηκαν τρία άτομα, ενώ στην Κρασιά (Τούρια) ο ρουμανοδιδάσκαλος Δημήτριος Τσακαμάς· βλ. Σαββανάκης, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο χωριό Περιβόλι*, σ. 54.

50. Επιστολή του δημάρχου Ν. Κουσίδη στην εφημ. *Εμπρός* στις 17.12.1912. Όσον αφορά τις πιέσεις απέναντι στους ρουμανίζοντες, αυτές παρουσιάζονται σε αναφορές του ρουμανικού προξενείου και του Ρουμάνου πρέσβη, καθώς και σε επιστολές δασκάλων, κυρίως, των ρουμανικών σχολείων της περιοχής· βλ. Berciu-Drăghicescu – Petre, *Școli și biserică Românești din peninsula Balcanică*, σ. 248-256 και 272-274.

ένα καντόνι υπό την επιτήρηση των Ιταλών.⁵¹ Τα ιταλικά στρατεύματα συναντούσαν ενθουσιώδη υποδοχή από τα μέλη της ρουμανίζουσας μερίδας στα βλάχικα χωριά, στα οποία έκαναν την εμφάνισή τους. Στην Αβδέλλα ο δάσκαλος Ι. Σιώμου Τομέσκου τους υποδέχθηκε και τους καλωσόρισε στη λατινική γλώσσα. Τον Ιούλιο ρουμανίζοντες συναντήθηκαν στο Μέτσοβο και απέστειλαν τηλεγράφημα προς τον Γάλλο πρόξενο στα Ιωάννινα ως εκπρόσωποι των ρουμανικών χωριών της Πίνδου. Ανάμεσα στα ονόματα που υπέγραφαν το τηλεγράφημα, διακρίνονται και τα ονόματα των Δημήτρη και Λαμπράκη Παπαχατζή, Τόλη Τούλιου, Μίλτου Μανάκια και Γιώργου Καραγιάννη.⁵² Στις 27 Ιουλίου 1917 απέστειλαν τηλεγραφήματα προς τον πρωθυπουργό της Ρουμανίας Ion I. C. Brătianu και προς τους πρωθυπουργούς ή τους υπουργούς Εξωτερικών ΗΠΑ, Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας, Ιταλίας και Βελγίου, διακηρύσσοντας σε ενθουσιώδεις τόνους την απελευθέρωσή τους από την τυραννία, όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν, η οποία επιτεύχθηκε χάρη στη βοήθεια του ιταλικού στρατού. Το τηλεγράφημα προς τον Ρουμάνο πρωθυπουργό υπέγραφαν ως δήμαρχος Αβδέλλας ο Καραγιάννης και ως εκπρόσωποι οι Παπάς, Έξαρχος, Παπαχατζής, Τούλιος.⁵³ Στις 29 Αυγ. 1917 από τη Σαμαρίνα διακήρυξαν την ανεξαρτησία της Πίνδου, μια ανεξαρτησία που κράτησε για λίγες μόνο μέρες, καθώς από τις αρχές Σεπτεμβρίου ο ιταλικός στρατός άρχισε να αποχωρεί.

Η συνεργασία κατά το θέρος του 1917 των ρουμανιζόντων με τους Γάλλους και Ιταλούς είχε θορυβήσει τις εκκλησιαστικές αρχές. Ο μητροπ. Γρεβενών Αιμιλιανός Β΄ υποστήριζε προς τον υπουργό των Εκκλησιαστικών ότι οι ρουμανίζοντες, οι οποίοι πολλές φορές με τις ραδιουργίες τους στους Γάλλους έγιναν αιτία να συλληφθούν άνθρωποι που πρόσκεινται στην ιδέα του Ελληνισμού, με διάφορες προτροπές και πιέσεις είχαν εξαναγκάσει πολλούς ιερείς να ασπασθούν τον ρουμανισμό και να παραβαίνουν τις εντολές του, ενώ ζήτησε οδηγίες περί του πρακτέου.⁵⁴

51. Για τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1917 βλ. Stoica Lascu, «Evenimentele din iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind – încercare de creare a unei statalități a aromanilor. Documente inedite și marturii. Studiu istoriografic și arhivistic», *Revista Romana de Studii Eurasiatice* 3/1-2 (2007) 91-163.

52. Lascu, *ό.π.*, σ. 126-130.

53. Lascu, *ό.π.*, σ. 134-135.

54. *Πρακτικά του πνευματικού δικαστηρίου, της επαρχιακής δημογεροντίας, της εφοροεπιτροπής της ορθόδοξου κοινότητας Γρεβενών και διαθήκες ιδιωτών (1898-1914)*, σ. 637.

Τα επόμενα χρόνια η ρουμανική προπαγάνδα άρχισε να ατονεί. Το ελληνικό κράτος επέτυχε να οργανώσει καλύτερα την άμυνά του απέναντι στις κινήσεις της Ρουμανίας. Ακόμη, η μαζική μετανάστευση ρουμανιζόντων στη Ρουμανία, κυρίως κατά τη δεκαετία 1920-30, αποδυνάμωσε τη ρουμανική πλευρά, καθώς οι μετανάστες αυτοί φαίνεται να ήταν και από τα πιο δραστήρια μέλη της προπαγάνδας. Τέλος, η Ρουμανία, πιθανώς αποθαρρυνόμενη από τη μη ικανοποιητική –σε σχέση βέβαια με τα ποσά τα οποία δαπανούσε– ανταπόκριση της προπαγάνδας, αλλά, έχοντας εκπληρώσει έναν από τους στόχους της, μέσω της μετανάστευσης των ρουμανιζόντων στην περιοχή της Δοβρουτσάς, άρχισε βαθμιαία να μειώνει το ενδιαφέρον της.

Συμπερασματικά, η προπαγάνδα από την πλευρά της Ρουμανίας στηρίχθηκε, τουλάχιστον στα αρχικά στάδια, κυρίως α) στην επιρροή που διέθεταν συγκεκριμένα πρόσωπα και στα οικογενειακά δίκτυα, β) στον εκπαιδευτικό και θρησκευτικό προσηλυτισμό, γ) στην προοπτική για μια καλύτερη ζωή καθώς και στην οικονομική στήριξη. Οι παραπάνω λόγοι βέβαια δεν αποκλείουν και περιπτώσεις ανθρώπων που πραγματικά πίστεψαν στα κηρύγματα της προπαγάνδας και ενήργησαν με αγνό ιδεαλισμό. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, παρά την ένταση και την πόλωση που διαπιστώνουμε, δεν λείπουν παραδείγματα ανθρώπων που βρέθηκαν από το ένα στρατόπεδο στο άλλο, αλλά και οπαδών των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων που συνυπάρχουν στον ίδιο οικογενειακό κύκλο.⁵⁵ Το ζήτημα της ρουμανικής προπαγάνδας έχει αφήσει διάφορα κατάλοιπα, κυρίως σε επίπεδο τάσεων, προκαταλήψεων και στάσεων. Όλα αυτά τα γεγονότα δημιούργησαν ένα αίσθημα συλλογικής ενοχής στους Βλάχους της Ελλάδας. Η ενοχή αυτή ανιχνεύεται στην καχυποψία απέναντι σε όποιον αναφέρεται στο θέμα, ενώ υπήρξε και μία από τις αιτίες του μαρασμού –και πλέον κινδύνου εξαφάνισης– της βλάχικης γλώσσας.

---

55. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του Γ. Πιάχα, ο οποίος από δάσκαλος στο ελληνικό σχολείο μεταπήδησε στο ρουμανικό. Επίσης, της οικογένειας Μανάκια, μέλη της οποίας φοίτησαν στα ρουμανικά σχολεία, ενώ ο γαμβρός τους Νάκος Πολιμραϊός αγωνίστηκε για τα συμφέροντα του Ελληνισμού.

Εικ. 1. Ο μοναχός Αβέρκιος με τους πρώτους μαθητές
του οικοτροφείου στο Βουκουρέστι.
[*Documentele redeșteptării macedoromâne*, σ. 381].

Εικ. 2. Εικόνα της Παναγίας στην Ι. Μ. Αγ. Τριάδας Αβδέλλας [Αρχείο Γ. Σαββανάκη, καλοκαίρι 2012].

Εικ. 3. Λεπτομέρεια της Εικ. 2.

Εικ. 4. Φωτογραφία της κηδείας των δολοφονημένων το καλοκαίρι του 1905.
Στη φωτογραφία είναι γραμμένο στη ρουμανική γλώσσα:
«Τριπλός φόνος της Αβδέλλας. 23 Ιουλίου 1905.
Τόλης Παπάς, Στέργιος Τ. Παπάς, Κωστάκης Πολιαραίος».
[φωτ. αδελφών Μανάκια].